

DOSTOIEVSKI LA BICENTENAR: „DEMONII” ȘI UMBRA LOR

Autor: Ioan Stanomir | 19 noiembrie 2021

Demonii este cel mai politic și mai polemic dintre romanele lui Dostoevski. Nici o altă operă nu o egalează în ferocitate vizionară, după cum nici o altă operă nu posedă această intensitate a privirii care se apleacă asupra inteligenței ruse. *Demonii* este textul ce consemnează, dramatic și definitiv, despărțirea scriitorului devenit profet de vechiul eu revoluționar. Dostoevski lasă moștenire celor ce vin un testament în care se întrevede nu doar imaginea, teribilă, a viitorului, dar și neliniștea mesianică a propriei sale credințe.

Demonii duce mai departe tema fondatoare din capodopera lui Turgheniev. Romanul lui Dostoevski este un roman închinat relației, tragice și dialectice, dintre părinți și copii. Asemeni atâtor alte romane ruse, *Demonii* este istoria unei obsesii, aceea a condiției ruse. Anatomia condiției umane trece prin anatomia încercărilor sufletului rus. Pasiunea pentru Rusia este devoratoare și înflăcărată, căci viitorul omenirii înseși este legat de calea pe care poporul rus o va alege, ca îndrumător și salvator.

Liberalismul rus este, în lectura lui Dostoevski, crezul din care se ivește radicalismul amoral și tenebros al fiilor răătăciți. Ridicolul lui Stepan Verhovenski se suprapune peste iresponsabilitatea celor care, experimentând cu ideile și perorând grotesc, pregătesc pe cei ce îi urmează. Energia satirică a lui Dostoevski este dedicată creionării destinului acestui ratat pompos, închipuit dizident și parazit în casa unei aristocrate. Viața sa capătă cu adevărat sens în clipa în care tatăl se eliberează și se pregătește de moarte. De abia atunci ridicolul lasă loc unei majestăți tragice.

Teza lui Dostoevski este una cât se poate de limpede formulată, asemeni unei axiome matematice. Din trunchiul taților se ivesc fiii, iar Piotr Verhovenski întruchipează amoralismul demonic pe care liberalii ruși îl cresc, ireponsabil. Teatrul de operetă al tatălui lasă loc crimelor infernale ale fiului. Calchiat după teribilul Neceaev, tânărul Verhovenski este marele manipulator, cel care imaginează, cu fantezie demonică, laboratorul destinat să refacă umanitatea, ca parte a unui pariu antropologic. Amoralismul său este amoralismul demiurgului ce admiră, în deplină libertate, conturul

teribil al creaturilor ce îi populează lumea.

Cel care dă glas acestui viitor al nivelării criminale este Șigaliiov: personaj obsedat de idee, maniacal și monoman, el este teoreticianul ce sistematizează soluția intelighenției fanatizate. Micul oraș de provincie este scena pe care se joacă o dramă a viitorului. Ideologia lui Șigaliiov este aceea pe care, în forme raționale, o va îmbrățișa radicalismul secolului XX sovietic. Răceala profetică a vocii sale o anunță pe aceea a contemporanilor lui Lenin și Stalin.

Șigaliiov este intelectualul ce nu are îndoieli, pentru că se află în posesia adevărului ultim. El nu este, asemeni lui Kirillov, atras de abis și de neliniștea morții. El nu este, asemeni lui Șatov, torturat de credința în rolul mântuitor al omului creștin rus. El este marcat de această siguranță neomenească și sângeroasă ce va fi temelia eticii prometeice. Șigaliiov este cel în care viitorul capătă cu adevărat chip.

Dar romanul lui Dostoievski explorează și un alt teritoriu decât cel al subteranei revoluționare. Intensitatea sa atinge cotele unei coborâri în infern odată cu cronica aventurilor lui Stavroghin. Cel care este văzut de Verhovenski-fiul ca țarul noii Rusii este ființa în care dilema modernilor își află imaginea sa de insuportabilă cruzime. Care mai este limita asumată de om în clipa în care orice formă de cenzură a moralei și a divinității a încetat să mai fie prezentă? Iată întrebarea dincolo de care nu se mai află decât neantul, iată întrebarea dincolo de care se află genunea care îl înghite pe Stavroghin însuși.

Prin Stavroghin, cel care își mărturisește păcatul cu voluptate, ca un medic ce își despică corpul pe viu, fără anestezie, Dostoievski întrevide omul care se apropie de cea din urmă poartă. Este, poate, acea poartă a absurdului care i-a urmărit, în textele lor, pe Camus și pe Buzzati. Drumul lui Stavroghin duce, implacabil, către sinuciderea ce transcrie un impas din care nu mai există ieșire.

Romanul politic devine, prin această interogare a păcatului și a morții, un roman ce sparge granițele timpului său. Stavroghin anunță universul în care răsună vocile expresioniste și existențialiste. Vitalitatea sa infernală se hrănește din măcinarea celui care nu mai cunoaște posibilitatea mântuirii. Stavroghin este unul dintre moderni, căci accesul la divinitate îi este interzis. Cât despre speranță, aceasta dispare în infernul ce crește, asemeni unei tumori canceroase, din chiar materia sufletului omenesc.

Imagine: Vasily Perov – „Portrait of Fedor Dostoyevsky” (1872); Sursa: Wikipedia